

numerabilesque alias, captas esse commemorem; cum vestros portus, atque eos portus, quibus vitam⁵² & spiritum educitis, in prædonum fuisse potestatem sciatis? An vero ignoratis, portum Cajetæ celeberrimum, atque plenissimum navium, inspectante prætore, a prædonibus esse direptum? Ex Miseno autem, ejus ipsius liberos, qui cum prædonibus antea ibi bellum gesserat, a prædonibus esse sublato? Nam quid ego ostensente incommodum, atque illam labem atque ignominiam reipublicæ querar, cum, prope inspectantibus vobis, classis ea, cui consul populi Romani præpositus esset, a prædonibus capta atque oppressa est? Pro dii immortales! tantamne unius hominis incredibilis ac divina virtus tam brevi tempore lucem afferre reipublicæ potuit, ut vos, qui modo ante ostium Tiberinum classem hostium videbatis, ii nunc nullam intra Oceani ostium⁵³ prædonum navem esse audiat? Atque hæc qua celeritate gesta sint, quanquam videris, tamen a me in dicendo prætereunda non sunt. Quis enim unquam, aut obeundi negotii, aut consequendi quæsitus studio, tam brevi tempore tot loca adire, tantos cursus conficere potuit, quam celeriter, Cn. Pompejo duce, belli impetus navigavit⁵⁴? Qui nondum tempestivo ad navigandum mari Siciliam adiit, Africam exploravit: inde Sardiniam cum classe venit: atque hæc tria frumentaria subsidia reipublicæ firmissimis præsidis, classibusque munivit. Inde, se cum in Italiam recepisset, duabus Hispaniis, & Gallia Cisalpina⁵⁵ præsidis ac navibus confirmata, missis item in oram Illyrici maris, & in Achajam, omnemque Græciam navibus, Italiae duo maria⁵⁶ maximis classibus, firmissimisque præsidis adornavit: ipse autem, ut a

⁵² *Vitam*] Propter ea, quæ victus gratia in urbem assidue invehuntur. *Idem.*

⁵³ *Intra Oceani ostium*] A freto Herculeo, unde Oceanus in mediam terram inluit. *Hotomanus.*

⁵⁴ *Belli impetus navigavit*] Poëticè, ut illud infra: *Venti tempestateque obscurandæ.* Quibus in locis, cum sensus tribuatur inanimis rebus, exiit quidam orationis decors, & quadam poetarum propria venustas, oratori nonnunquam, præsertim in laudando; concessa. *Manutius.*

⁵⁵ *Gallia Cisalpina*] Italiae parte, ab Alpibus ad Rubiconem flumen, quæ Gallia dicta est ab iis Gallis, qui Tarquinio Prisco (ut Livius, V. 33. demonstrat) regnante, ducentis ante urbem captam annis, Alpes transgressi, mediam prope Italiam occuparunt. Hanc igitur Romani *Cisalpinam*, alteram vero, unde venerant, *Transalpinam* vocarunt. Cæsar hanc *Illyriam*, illam *Cisalpinam* perpetuo appellat. *Hotomanus.*

⁵⁶ *duo maria*] Adriaticum, & Tyrrenum. *Idem.*

Brundisio profectus est, undequingagesimo die totam ad imperium populi Romani Ciliciam adjunxit: omnes, qui ubique prædones fuerunt, partim capti interfectique sunt; partim unius hujus imperio ac potestati se dederunt. Idem Cretensibus, cum ad eum usque in Pamphyliam legatos deprecatoresque misissent, spem deditiois non ademit, obfidelique imperavit. Ita tantum bellum, tam diuturnum, tam longe lateque dispersum, quo bello omnes gentes ac nationes premebantur, Cn. Pompejus extrema hieme apparavit, ineunte vere suscepit, media ætate confecit.

XIII. Est hæc divina atque incredibilis virtus imperatoris. Quid cæteræ, quas paulo ante commemorare cœperam, quantæ, atque quam multæ sunt? Non enim solum bellandi virtus in summo atque perfecto imperatore quærenda est: sed multæ sunt artes eximix, hujus administræ comitesque virtutis. Ac primum quanta innocentia debent esse imperatores? quanta deinde omnibus in rebus temperantia? quanta fide? quanta facilitate? quanto ingenio? quanta humanitate? Quæ breviter, qualia sint in Cn. Pompejo, consideremus. Summa enim omnia sunt, Quirites: sed ea magis ex aliorum contentione⁵⁷, quam ipsa per sese cognosci atque intelligi possunt. Quem enim possumus imperatorem aliquo in numero putare, cujus in exercitu veneant centuriatus⁵⁸, atque venierint? Quid hunc hominem magnum, aut amplum de republica cogitare, qui pecuniam ex ærario depromptam ad bellum administrandum, aut propter cupiditatem provinciæ magistratibus dividerit⁵⁹, aut propter avaritiam Romæ in questu reliquerit⁶⁰. Vestra admurmuratio facit, Quirites, ut agnoscere videamini, qui hæc fecerint. Ego autem neminem nomino: quare irasci mihi nemo poterit, nisi qui ante de se voluerit confiteri. Itaque propter hanc avaritiam imperatorum, quantas calamitates, quocunque ventum sit, nostri exercitus fe-

C 2

⁵⁷ *Contentione*] Comparatione. Nam contendere, interdum est comparare. *Manutius.* Vide Off. I. 17.

⁵⁸ *Centuriatus*] Ordo militiæ fuit, quo centuriones meritis insignes orabantur. *Idem.* Vide in Pison. 36.

⁵⁹ *Magistratibus dividerit*] Quo diutius, imple concedentibus, administrare provinciam posset. *Idem.*

⁶⁰ *Roma in questu reliquerit*] Apud argentarios. *Hotomanus.*

rant, quis ignorat? Itinera, quæ per hosce annos in Italia per agros atque oppida civium Romanorum nostri imperatores fecerunt, recordamini. Tum facilius statuetis, quid apud exterarum nationes fieri existimetis. Utrum plures arbitramini per hosce annos militum vestrorum armis, hostium urbes, an hibernis, sociorum civitates esse deletas? Neque enim potest exercitum is continere imperator, qui se ipsum non continet: neque severus esse in iudicando, qui alios in se severos esse iudices non vult.

Hic miramur, hunc hominem tantum excellere cæteris, cuius legiones sic in Asiam pervenerunt, ut non modo manus tantum exercitus, sed ne vestigium quidem cuiquam patato no-cuisse dicatur? Jam vero, quemadmodum milites hibernant, quotidie sermones ac literæ perferuntur. Non modo, ut sumptum faciat in militem, nemini vis affertur: sed ne cupienti quidem cuiquam permittitur. Hiemis enim, non avaritiæ, per fugium majores nostri in sociorum atque amicorum testis esse voluerunt.

XIV. Age vero cæteris in rebus quali sit temperantia, considerate. Unde illam tantam celeritatem, & tam incredibilem cursum inventum⁶² putatis? Non enim illum eximia vis remigum, aut ars inaudita quædam gubernandi, aut venti aliquid novi, tam celeriter in ultimas terras pertulerunt. Sed hæc res, quæ cæteros remorari solent, non retardarunt: non avaritia ab instituto cursu ad prædam aliquam devocavit, non libido ad voluptatem, non amœnitas ad delectationem, non nobilitas urbis ad cognitionem, non denique labor ipse ad quietem. Postremo signa, & tabulas, cæteraque ornamenta Græcorum oppidorum, quæ cæteri tollenda esse arbitrantur, ea sibi ille ne visenda quidem existimavit. Itaque omnes quidem nunc in his locis Cn. Pompejum, sicut aliquem non ex hac urbe missum, sed de celo delapsum, intuentur: nunc

⁶¹ Non modo manus] Non modo nihil rapuisse, sed ne pedem quidem ubi non licebat, posuisse dicatur. Idem.

⁶² Inventum] Sensus: quam arte tanta celeritas reperta est: quæ res tantæ cele-

ritati causam præbuit? Alii legunt *initium*, non ita bene: nam unde *initium* sit cursus, querimus pro, ex quo loco cepit quis currere: quæ sententia huic loco non convenit. Idem.

denique incipiunt credere, fuisse homines Romanos hac quondam abstinentia: quod jam nationibus exteris incredibile, ac falso memoriæ proditum videbatur. Nunc imperii nostri splendor illis gentibus lucet: nunc intelligunt, non sine causa majores suos tum, cum hac temperantia magistratus habebamus, servire populo Romano, quam imperare aliis, maluisse.

Jam vero ita faciles aditus ad eum privatorum, ita liberæ querimoniæ de aliorum injuriis esse dicuntur; ut is, qui dignitate principibus excellit, facilitate par infimis esse videatur. Jam quantum consilio, quantum dicendi gravitate & copia valeat, in quo ipso inest quædam dignitas imperatoria, vos, Quirites, hoc ipso in loco sæpe cognostis. Fidem vero ejus inter socios quantam existimari putatis, quam hostes omnium gentium⁶³ sanctissimam judicant? Humanitate jam tanta est, ut difficile dicta sit, utrum hostes magis virtutem ejus pugnantem timerint, an mansuetudinem victi dilexerint. Et quisquam dubitabit, quin huic tantum bellum hoc transmittendum sit, qui ad omnia nostræ memoriæ bella conscien-da, divino quodam consilio, natus esse videatur?

XV. Et quoniam auctoritas multum in bellis quoque administrandis, atque imperio militari valet; certe nemini dubium est, quin ea re idem ille imperator plurimum possit. Vehementer autem pertinere ad bella administranda, quid hostes, quid socii de imperatoribus vestris existiment, quis ignorat, cum sciamus, homines in tantis rebus, ut aut contemnant, aut metuant, aut oderint, aut ament, opinione non minus infamæ, quam aliqua certa ratione commoveri? Quod igitur nomen unquam in orbe terrarum clarius fuit? Cujus res gestæ pares? De quo homine vos (id quod maxime facit auctoritatem) tanta & tam præclara judicicia fecistis?

An vero ullam usquam esse oram tam desertam putatis, quo non illius diei fama pervaserit, cum universus populus Romanus referro foro, repletisque omnibus templis, ex quibus hic locus conspici potest, unum sibi ad commune omnium

gen-

⁶³ Hostes omnium gentium] Pirata, qui cum omnibus gentibus bellum gerant, præpellat. Manutius.

post, communit omnium gentium bellum apud undecunq; capientes. Itaque paulo

gentium bellum Cn. Pompejum imperatorem depoposcit? Itaque, ut plura non dicam, neque aliorum exemplis confirmem, quantum hujus auctoritas valeat in bello; ab eodem Cn. Pompejo omnium rerum egregiarum exempla sumantur; qui quo die a vobis maritimo bello praepositus est imperator, tanta repente vilitas annonae⁶⁴ ex summa inopia & caritate rei frumentaria consecuta est, unius hominis spe & nomine, quantum vix ex summa ubertate agrorum diuturna pax efficere potuisset.

Jam, accepta in Ponto calamitate, ex eo praelio, de quo vos paulo ante invitatus admonui: cum socii pertinuissent; hostium opes animique crevisent; cum satis firmum praesidium provincia non haberet; amississet Asiam, Quirites, nisi ad id ipsum temporis⁶⁵ divinitus Cn. Pompejum ad eas regiones fortuna populi Romani attulisset. Hujus adventus & Mithridatem insolita inflammatum victoria continuit, & Tigranem magnis copiis minitantem Asiae retardavit. Et quisquam dubitabit, quid virtute perfecturus sit, qui tantum auctoritate perfecit? aut quam facile imperio atque exercitu socios & vestigalia conservaturus sit, qui ipso nomine ac rumore defenderit?

XVI. Age vero, illa res quantam declarat ejusdem hominis apud hostes populi Romani auctoritatem, quod ex locis tam longinquis, tamque diversis, tam brevi tempore omnes una huic se dediderunt? Quod Cretensium legati, cum in eorum insula noster imperator exercitusque esset, ad Cn. Pompejum in ultimas prope terras venerunt, eique se omnes Cretensium civitates dedere velle dixerunt? Quid? idem iste Mithridates, nonne ad eundem Cn. Pompejum, legatum usque in Hispaniam misit? eumque Pompejus legatum semper judi-

⁶⁴ Tanta repente vilitas annonae] Quippe mercatores simul ut Pompejum maritimo bello praepositum audierunt, consilii fore ut praedones ex maritimis locis profugerent, & libera esset navigatio, magnum frumentum numerum Romam adduxerunt. Appian. Plutarch. *Harmianus*.

⁶⁵ Nisi ad ipsum temporis] Hic veteris

codicis Colonienfis, quem consuluit Modius, ut & Erfurcensis, quem ipse inspexi, scriptura elegantissima utraque manu est amplectenda. Ad ipsum eius temporis discrimen, hoc est, illo ipso tempore, cum summa illius provinciae res ageretur, cum amittenda Asia esset, aut servanda. *Grævus*.

cavit: ii, quibus semper erat molestum⁶⁶; ad eum potissimum esse missum⁶⁷, speculatorem, quam legatum judicari maluerunt. Potestis igitur jam constituere, Quirites, hanc auctoritatem, multis postea rebus gestis, magnisque vestris iudiciis amplificatam, quantum apud illos reges, quantum apud exterarum nationes valituram esse existimetis.

Reliquum est, ut de felicitate (quam praestare de se ipso nemo potest, meminisse & commemorare de altero possumus) sicut æquum est homini de potestate deorum, timide & pauca dicamus. Ego enim sic existimo: Maximo, Marcello, Scipioni⁶⁸, Mario, & cæteris magnis imperatoribus, non solum propter virtutem, sed etiam propter fortunam, sapius imperia mandata, atque exercitus esse commissos. Fuit enim profecto quibusdam summis viris quædam ad amplitudinem & gloriam, & ad res magnas bene gerendas divinitus adjuncta fortuna. De hujus autem hominis felicitate, quo de nunc agimus, hac utar moderatione dicendi, non ut in illius potestate fortunam positam esse dicam, sed ut præterita meminisse, reliqua sperare videamur, ne aut invisa diis immortalibus oratio nostra, aut ingrata esse videatur.

Itaque non sum prædicaturus, Quirites, quantas ille res domi militiaeque, terra marique, quantaque felicitate gesserit: ut ejus semper voluntatibus non modo cives assenserint, socii obtemperarint, hostes obederint; sed etiam venti tempestatesque obssecundarint. Hoc brevissime dicam, neminem unquam tam impudentem fuisse, qui a diis immortalibus tot & tantas res tacitus auderet optare, quot & quantas dii immortales ad Cn. Pompejum detulerunt. Quod ut illi propriam ac per-

⁶⁶ Ii, quibus semper erat molestum, &c.] Cum illud semper aberat Basilicano Colou, quod tamen cæteri libri agnoscunt. Itaque emendandum putabat Gulielmus, *ii quibus per erat molestum*. Et amat hanc vocem hic noster ad Atticum, lib. i. Epist. postrema: *Per mihi, per, inquam, gratum feceris, &c.* iterum lib. v. Epist. 10. & lib. x. Epist. 1. *Gruterus*. In Francii primo semper non legitur. Sed legitur in Erfurt. Non infaustus est hujus vocis repetitio. *Grævus*.

⁶⁷ Ad eum potissimum esse missum] Cum ipse Quiritor tantum: alii qui idem bellum administrabant Q. Metellus, M. Perpenna, Consulares essent. *Hotomanus*.

⁶⁸ Maximo, Marcello, Scipioni] Q. Fabio Maximo Cunctatori: M. Claudio Marcello, qui primus docuit Hannibalem posse vinciri: P. Cornelio Scipioni, Pauli filio: hunc enim potius, quam superiorem, significari putat. *Mansuetus*.

perpetuum sit, Quirites, cum communis salutis atque imperii, tum ipsius hominis causa (sicuti facitis) velle & optare debetis.

Quare cum & bellum ita necessarium sit, ut negligi non possit: ita magnum, ut accuratissime sit administrandum: & cum ei imperatorem præficere possitis, in quo sit eximia belli scientia, singularis virtus, clarissima auctoritas, egregia fortuna: dubitabitis, Quirites, quin hoc tantum boni, quod vobis a diis immortalibus oblatum & datum est, in rempublicam conservandam atque amplificandam conferatis?

XVII. Quod si Romæ Cn. Pompejus privatus esset hoc tempore: tamen ad tantum bellum is erat deligendus atque mittendus. Nunc, cum ad cæteras summas utilitates hæc quoque opportunitas adjungatur, ut in iis ipsis locis adsit, ut habeat exercitum, ut ab iis, qui habent, accipere statim possit: quid expectamus? aut cur non, ducibus diis immortalibus, eidem, cui cætera summa cum salute reipublicæ commissa sunt, hoc quoque bellum regium committimus?

At enim vir clarissimus, amantissimus reipublicæ, vestris beneficiis amplissimis affectus, Q. Catulus; itemque summis ornamentis honoris, fortunæ, virtutis, ingenii præditus, Q. Hortensius, ab hac ratione dissentiunt: quorum ego auctoritatem apud vos multis locis plurimum valuisse, & valere oportere confiteor; sed in hac causa, tametsi cognoscitis auctoritates contrarias virorum fortissimorum & clarissimorum, tamen omissis auctoritatibus, ipsa re & ratione exquirere possumus veritatem: atque hoc facilius, quod ea omnia, quæ adhuc a me dicta sunt, iidem isti vera esse concedunt, & necessarium bellum esse, & magnum, & in uno Cn. Pompejo summa esse omnia.

Quid igitur ait Hortensius? Si uni omnia tribuenda sunt, unum dignissimum esse Pompejum: sed ad unum tamen omnia deferri non oportere. Obsolevit jam ista oratio, re multo magis, quam verbis, refutata. Nam tu idem, Q. Hortensi, multa, pro tua summa copia ac singulari facultate dicendi,

&

& in senatu contra virum fortem A. Gabinium⁶⁹, graviter orateque dixisti, cum is de uno imperatore contra prædones constituendo legem promulgasset: & ex hoc ipso loco permulta item contra legem eam verba fecisti. Quid? tum, per deos immortales! si plus apud populum Romanum auctoritas tua, quam ipsius populi Romani salus, & vera causa valuisset, hodie hanc gloriam, atque hoc orbis terræ imperium teneremus? An tibi tum imperium esse hoc videbatur, cum populi Romani legati, prætores, quæstoresque capiebantur? cum ex omnibus provinciis commeatu & privato, & publico prohibebamur? cum ita clausa erant nobis omnia maria, ut neque privatam rem transmarinam, neque publicam jam obire possemus?

XVIII. Quæ civitas antea unquam fuit, non dico Atheniensem, quæ satis late quondam mare tenuisse dicitur; non Carthaginensium, qui permultum classe, maritimisque rebus valuerunt: non Rhodiorum, quorum usque ad nostram memoriam disciplina navalis & gloria remansit: quæ civitas unquam antea tam tenuis, quæ tam parva insula fuit, quæ non portus suos, & agros, & aliquam partem regionis, atque oræ maritimæ per se ipsa defenderet? At hercle aliquot annos continuos ante legem Gabiniam ille populus Romanus, cujus, usque ad nostram memoriam, nomen invictum in navalibus pugnis permanferat, magna, ac multo maxima parte non modo utilitatis, sed dignitatis atque imperii caruit.

Nos, quorum majores Antiochum regem classe, Perseque superarunt, omnibusque navalibus pugnis Carthaginenses, homines in maritimis rebus exercitatissimos paratissimosque vicerunt: ii nullo in loco jam prædonibus pares esse poteramus. Nos quoque, qui antea non modo Italiam tutam habebamus, sed omnes socios in ultimis oris auctoritate nostri imperii sal-

Tom. V.

D

vos

⁶⁹ *Contra virum fortem A. Gabinium*] Consulens, cum vehementius legi refragaretur, prope a plebe disceptum fuisse. Causatione belli maritimi Pompejo mandanda. Num quidem summa contentione primum repugnasse: sed postea cogito tanto populi studio atque voluntate desitisse. Vide Asconium in Orat. pro Cornelio, ubi de L. Trebellio Senatus disensione latam esse: & alterum bellio, *Horomanus*.

vos præstare poteramus; tum, cum insula Delos tam procul a nobis in Ægeo mari posita, quo omnes undique cum mercibus atque oneribus commeabant, referta divitiis, parva, sine muro nihil timebat⁷⁰: iidem non modo provinciis, atque oris Italiæ maritimis, ac portibus nostris, sed etiam Appia jam via⁷¹ carebamus: & his temporibus non pudebat magistratus populi Romani, in hunc ipsum locum ascendere⁷², cum eum vobis majores vestri exuviis nauticis, & cladium spoliis ornatum reliquissent.

XIX. Bono te animo tum, Q. Hortensi, populus Romanus, & ceteros, qui erant in eadem sententia, dicere existimavit ea, quæ sentiebatis: sed tamen in salute communi iidem populus Romanus dolori suo maluit, quam auctoritatè vestrà obtemperare. Itaque una lex, unus vir, unus annus, non modo nos illa miseria ac turpitudine liberavit: sed etiam effecit, ut aliquando verè videremur omnibus gentibus ac nationibus terra, marique imperare.

Quo mihi etiam indignius videtur obtractatum esse adhuc, Gabinio dicam, anne Pompejo, an utriusque? (id quod est verius) ne legaretur A. Gabinus Cn. Pompejo expetenti, ac postulanti. Utrum ille, qui postulat legatum ad tantum bellum, quem velit, idoneus non est, qui impetret, cum cæteri ad expilandos focios, diripiendasque provincias, quos voluerunt, legatos eduxerint: an ipse, cujus lege salus ac dignitas populo Romano atque omnibus gentibus constituta est, expers esse debet gloria ejus imperatoris, atque ejus exercitus, qui consilio ipsius atque periculo est constitutus? An C. Flacidius, Q. Metellus, Q. Cælius Latinienis, Cn. Lentulus, quos omnes honoris causa nomino, cum tribuni plebis fuissent, anno proximo legati esse potuerunt: in hoc uno Gabinio sunt tam diligentes⁷³, qui in hoc bello, quod lege Gabinia geritur,

⁷⁰ Nihil timebat] Propter populi Rom. societatem. Idem.

⁷¹ Appia via] Quæ cum sit propinqua mari, per eam (ab Urbe ad Capuam) iter habere, piratis mare tenentibus, sine periculo non licebat. Manutius.

⁷² In hunc ipsum locum, Rostra, ascendit.

⁷³ Ut vos retocarent a jubenda lege illa, quæ maritimi vobis imperii decus afferret. Hos dumtaxat ferit hæc indignatio, non alios, qui pro lege Gabinia & Pompejo dicebant. Anonymus.

⁷³ Tam diligentes] Respicit, ut puto, ad leges Liciniam atque Æbutiam. Crut.

tur, in hoc imperatore atque exercitu, quem per se ipse constituit, etiam præcipuo jure esse deberet? De quo legando spero consules ad senatum relatueros. Qui si dubitabunt: aut gravabuntur; ego me profiteor relaturum: neque me impediet cuiusquam, Quirites, inimicum edictum⁷⁴, quo minus, fretus vobis, vestrum jus⁷⁵, beneficiumque defendam: neque, præter intercessionem, quidquam audiam; de qua (ut arbitrator) isti ipsi, qui minantur, etiam atque etiam, qui id liceat, considerabunt. Mea quidem sententia, Quirites, unus A. Gabinus, belli maritimi, rerumque gestarum auctor, comes Cn. Pompejo adscribitur: propterea quod alter uni id bellum suscipiendum vestris suffragiis detulit; alter delatum, susceptumque confecit.

XX. Reliquum est, ut de Q. Catuli auctoritate, & sententia dicendum esse videatur. Qui cum ex vobis quæreret, si in uno Cn. Pompejo omnia poneretis, si quid eo factum esset⁷⁶, in quo spem essetis habituri: cepit magnum suæ virtutis fructum ac dignitatis, cum omnes prope una voce, in eo ipso vos spem habituros⁷⁷ esse dixistis. Etenim talis est vir, ut nulla res tanta sit, ac tam difficilis, quam ille non & consilio regere, & integritate tueri, & virtute conficere possit. Sed in hoc ipso ab eo vehementissime dissentio, quod, quo minus certa est hominum ac minus diuturna vita, hoc magis republica, dum per deos immortales licet, frui debet summi hominis vita, atque virtute.

At enim nihil novi fiat contra exempla, atque instituta majorum. Non dico hoc loco, majores nostros semper in pace, consuetudini; in bello, utilitati paruisse: semper ad no-

D 2 VOS

⁷⁴ Inimicum edictum] Indicat edicturos Consules Gabinio inimicos, ne quis referret ad Senatum posset, præsentibus Consulibus:

⁷⁵ Vestrum jus] Non jus Prætoris hic intelligit: Prætor enim secundum leges non poterat referre ad Senatum, Consulibus invitis: sed innuit scriptum fuisse in lege Gabinia, ut Pompejus, quos ipse vellet, legatos eligeret. Idem.

⁷⁶ Si quid eo factum esset] Si obisset.

Omnis causa mentio moris omittitur. Vide Schorri Nod. Cic. I. 2.

⁷⁷ In ipso vos spem habituros] Sic legendum, non ut vulgo, in eo ipso. Nam præterquam quod pronomen, eo, non est in quibusdam libris manuscriptis; ratio & consuetudo Latini sermonis postulant, ut ita legatur, quemadmodum elendum curavi. Si enim in eo ipso legeremus, significaretur, Pompejus. At ex Plutarcho notum est, populum respondisse, se spem habiturum in ipso Catulo. Lambinus.

vos casus temporum, novorum consiliorum rationes accommodasse: non dicam, duo bella maxima, Punicum & Hispaniense, ab uno imperatore⁷⁸ esse confecta: duas urbes potentissimas, quæ huic imperio maxime minabantur, Carthaginem atque Numantiam, ab eodem Scipione esse deletas: non commemorabo, nuper ita vobis patribusque vestris esse visum, ut in uno C. Mario spes imperii poneretur: ut idem cum Jugurtha, idem cum Cimbris, idem cum Theutonibus bellum administraret. In ipso Cn. Pompejo, in quo novi constitui nihil vult Q. Catulus, quam multa sint nova, summa Catuli voluntate constituta, recordamini.

XXI. Quid enim tam novum, quam adolescentulum⁷⁹, privatum, exercitum difficili reipublicæ tempore conficere? confecit. Huic præesse? præfuit. Rem optime ductu suo gerere? gessit. Quid tam præter consuetudinem, quam homini peradolescens, cujus a senatorio gradu⁸⁰ ætas longe abesset, imperium atque exercitum dari? Siciliam permitti, atque Africam, bellumque in ea administrandum? Fuit in his provinciis singulari innocentia, gravitate, virtute: bellum in Africa maximum confecit, victorem exercitum deportavit. Quid vero tam inauditum, quam equitem Romanum triumphare? at eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit⁸¹. Quid tam inusitatum, quam, ut, cum duo consules clarissimi fortissimique essent, eques Romanus ad bellum maximum formidolosissimumque

⁷⁸ Ab uno imperatore] P. Scipione Æmiliano. Vide Somn. Scip.

⁷⁹ Adolescentulum, privatum] Annos tres & viginti natus. Vide supra, cap. 10. & mox infra.

⁸⁰ A senatorio gradu] Senatores tunc erant, cum Quæsturas gesserant, quam obtinere non poterant, nisi post decem annua stipendia: adeoque post 27. annum; a quo aberat Pompeji ætas, qui 25. anno sue ætatis triumphavit. Ferratius.

⁸¹ At eam quoque rem populus Romanus non modo vidit, sed etiam studio omni visendam putavit] In hujus triumphis commemoratione, nulla fit Senatus mentio, & populo id unum datur, ut accurat visendi studio,

& pompam acclamationibus honestet. Quippe Sylla, cum Dictator publicas res privatæque haberet in sua potestate, Pompejum, quem in Siciliam miserat, ipse inconsulto Senatu, & absque ulla rogatione populi triumphare iussit. Alterum triumphum ait Orator ductum esse ex senatus-consilio, nulla populi mentione; propterea quod, sublata per Syllam tribunicia potestate, universa reipublicæ administratio ad Senatum fuerat translata; ita ut populus, neque in ferendis legibus, neque in decernendis triumphis ullam partem haberet. Pompejus Consul tribuniciam potestatem restituit: Cornelius, Tribunus plebis, legem tulit, ne quis legibus solveretur, sine populi rogatione. Idem.

que pro consule mitteretur? missus est. Quo quidem tempore, cum esset nonnemo in senatu, qui diceret, *Non oportere mitti hominem privatum pro consule*: L. Philippus dixisse dicitur: *Non se illum sua sententia pro consule, sed pro consulibus mittere*. Tanta in eo reipublicæ bene gerendæ spes consuebat, ut duorum consulum munus unius adolescentis virtuti committeretur. Quid tam singulare, quam ut ex senatus-consilio legibus solutus, consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset⁸²? Quid tam incredibile, quam ut iterum eques Romanus⁸³ ex senatus-consilio triumpharet? Quæ in omnibus hominibus nova post hominum memoriam constituta sunt, ea tam multa non sunt, quam hæc, quæ in hoc uno homine vidimus. Atque hæc tot exempla, tanta ac tam nova, profecta sunt in eundem hominem a Q. Catulo, atque a cæterorum ejusdem dignitatis amplissimorum hominum auctoritate.

XXII. Quare videant, ne sit periniquum, & non ferendum, illorum auctoritatem de Cn. Pompeji dignitate a vobis comprobata semper esse: vestrum ab illis de eodem homine iudicium, populique Romani auctoritatem improbari: præsertim cum jam suo jure populus Romanus in hoc homine suam auctoritatem vel contra omnes, qui dissentiant, possit defendere: propterea quod, istis reclamantibus, vos unum illum ex omnibus delegistis, quem bello prædonum præponeretis. Hoc si vos temere fecistis, & reipublicæ parum consulistis; recte isti studia vestra suis consiliis regere conantur. Sin autem vos plus

⁸² Quid tam singulare, quam ut ex senatus-consilio legibus solutus, Consul ante fieret, quam ullum alium magistratum per leges capere licuisset?] Cum post Syllæ dictaturam, & usque ad tribunatum C. Cornelii, Senatus legibus solveret, sine populi rogatione, bene de Pompejo dicitur: *Ex senatus-consilio legibus solutus*. At quibusnam legibus? Lege Villia, qua prohibebatur petito consulari ante annum XLII. aliisque duabus Cornelii legibus, quæ ad consularem dignitatem eos non admittebant, qui quæstores, prætoresque non fuissent. Pompejus autem annum xxxv. agebat, & neque quæstor fue-

rat, neque prætor. Cur autem Pompejo annos nato triginta non licebat ullum magistratum capere, ne dum consulum? Quoniam lex erat, aut vetus restituta a L. Syllâ, aut ab ipso primùm lata, ne quisquam, omiſsa quæstura, ullum alium petere magistratum posset. At Pompejus quæstor non fuerat: & quoniam quæstor non fuerat, non erat in ordine senatorio, sed quæstoris dignitatem. Aditum in curiam dabat quæstura, ex lege per L. Syllam Dictatorem lata. Idem.

⁸³ Eques Romanus] Non enim fuerat Pompejus quæstor, proindeque nondum erat Senator. Idem.

plus tum in republica vidistis: vos, his repugnantibus, per vosmetipsos dignitatem huic imperio, salutem orbi terrarum attulistis: aliquando isti principes, & sibi, & ceteris, populi Romani universi auctoritati parendum esse fateantur.

Atque in hoc bello Asiatico, & regio, non solum militaris illa virtus, quæ est in Cn. Pompejo singularis, sed aliæ quoque virtutes animi multæ & magnæ requiruntur. Difficile est in Asia, Cilicia, Syria, regniisque interiorum nationum ita versari vestrum imperatorem, ut nihil aliud, quam de hoste, ac de laude cogiter. Deinde etiam si qui sunt pudore ac temperantia moderatiores, tamen eos esse tales, propter multitudinem cupidorum hominum arbitratur. Difficile est disti, Quirites, quanto in odio simus apud exterarum nationes, propter eorum, quos ad eas per hos annos cum imperio misimus, injurias ac libidines. Quod enim sanum putatis in illis terris nostris magistratibus religiosum, quam civitatem sanctam, quam domum satis clausam ac munitam fuisse? Urbes jam locupletes ac copiosæ requiruntur, quibus causa belli propter diripiendi cupiditatem inferatur. Libenter hæc coram cum Q. Catulo, & Q. Hortensio disputarem, summis & clarissimis viris. Noverunt enim sociorum vulnera: vident eorum calamitates: querimonias audiunt. Pro sociis vos contra hostes exercitum mittere putatis, an hostium simulatione, contra socios atque amicos? Quæ civitas est in Asia, quæ non modo imperatoris, aut legati, sed unius tribuni militum animos ac spiritus capere possit?

XXIII. Quare, etiam si quem habetis, qui collatis signis, exercitus regios superare posse videatur: tamen, nisi erit idem, qui se a pecuniis sociorum, qui ab eorum conjugibus ac liberis, qui ab ornamentis sanorum atque oppidorum, qui ab auro gazaque regia, manus, oculos, animum cohibere possit; non erit idoneus, qui ad bellum Asiaticum, regiumque mittatur. Equam putatis civitatem pacatam fuisse, quæ locuples sit? equam esse locupletem, quæ istis pacata esse videatur? Ora maritima, Quirites, Cn. Pompejum non solum propter rei militaris gloriam, sed etiam propter animi conti-

nentiam requisivit. Videbat enim populus Romanus non locupletari quotannis pecunia publica, præter paucos; neque nos quidquam aliud assequi classium nomine, nisi ut, detrimentis accipiendis, majore affici turpitudine videremur. Nunc, qua cupiditate homines in provincias, quibus jacturis⁸⁴, quibus conditionibus proficiantur, ignorant videlicet isti, qui ad unum deferenda esse omnia non arbitrantur? quasi vero Cn. Pompejum non cum suis virtutibus, tum etiam alienis vitis magnam esse videamus.

Quare nolite dubitare, quin huic uni credatis omnia, qui inter annos tot unus inventus sit, quem socii in urbes suas cum exercitu venisse gaudeant. Quod si auctoritatibus hanc causam, Quirites, confirmandam putatis; est vobis auctor, vir bellorum omnium, maximarumque rerum peritissimus, P. Servilius:⁸⁵ cujus tantæ res gestæ terra marique extiterunt, ut, cum de bello deliberetis, auctor vobis gravior esse nemo debeat. Est C. Curio, summis vestris beneficiis, maximisque rebus gestis, summo ingenio & prudentia præditus. Est Cn. Lentulus, in quo omnes, pro amplissimis vestris honoribus, summum consilium, summam gravitatem esse cognoscitis. Est C. Cassius, integritate, virtute, constantia singulari. Quare videte, ut horum auctoritatibus, illorum orationi, qui dissentiant, respondere posse videamur.

XXIV. Quæ cum ita sint, C. Manili, primum istam tuam & legem, & voluntatem, & sententiam laudo, vehementissimæque comprobo: deinde te hortor, ut auctore populo Romano, maneat in sententia, neve cujusquam vim aut minas pertimescas. Primum in te satis esse animi, perseverantiæque arbitror: deinde cum tantam multitudinem cum tanto studio

adef-

⁸⁴ Jacturis] Jactura Latinis sunt largitiones; pecuniæ date corrupendi causa, pronuntiati per tribus nummi; aut, ut ipse supra dixit, divisi magistratibus & hominibus

⁸⁵ P. Servilius] Isaucius ab Isauris in Cilicia devictus. Consul fuit cum App. Claudio. C. Curio, cui de Macedonia triumphavit, cum Cn. Octavio. Cn. Lentulus Clodianus, cum L. Gellio. C. Cassius, fortasse ille est, qui Consul fuit cum Marco Lucullo. Ferrarius.

adeffe videamus, quantam non iterum⁸⁶ in eodem homine præficiendo vidimus; quid est, quod aut de re, aut de perficiendi facultate dubitemus? Ego autem, quidquid in me est studii, consilii, laboris, ingenii, quidquid hoc beneficio populi Romani, atque hac potestate prætorii; quidquid auctoritate, fide, constantia possum; id omne ad hanc rem conficiendam, tibi, & populo Romano polliceor, ac defero. Testorque omnes deos, & eos maxime, qui huic loco temploque præsent, qui omnium mentes eorum, qui ad rempublicam adeunt, maxime perficiunt, me hoc neque rogatu facere cujusquam, neque quo Cn. Pompeji gratiam mihi per hanc causam conciliari putem, neque quo mihi ex cujusquam amplitudine, aut præsidia periculis, aut adjuncta honoribus quarum: propterea quod pericula facile, ut hominem præstare oportet, innocentia testi pellemus: honorem autem neque ab uno, neque ex hoc loco, sed eadem nostra illa laboriosissima ratione vitæ, si vestra voluntas feret, consequemur.

Quamobrem, quidquid in hac causa mihi susceptum est, Quirites, id omne me reipublicæ causa suscepisse confirmo: tantumque abest, ut aliquam bonam gratiam mihi quæsisse videar, ut multas etiam similitates partim obscuras, partim apertas intelligam, mihi non necessarias, vobis non inutiles⁸⁷, suscepisse. Sed ego me hoc honore præditum, tantis vestris beneficiis affectum, statui, Quirites, vestram voluntatem, & reipublicæ dignitatem, & salutem provinciarum atque sociorum, meis omnibus commodis & rationibus præferre oportere.

86 *Quantam non iterum*] Vellei Grævius deleri non, & mutari videtur in *videmus*. Itaque legeret: *quantam iterum in eodem homine præficiendo videmus*. Quod etsi dicat a suis quibusdam mss. confirmari, tamen in

contextu non recepit.

87 *Non inutilis*] Similitates enim inter principes viros utiles erant cum legibus, tum libertati. Ferrarius.

P R O
A. CLUENTIO AVITO.

O R A T I O XIV.

A R G U M E N T U M .

Sassia quadam, Cluentii mater, improbi mulier ingenii, libidinis effrenate, post binas nuptias, unas patris Cluentii, alteras A. Aurii Melini, generi sui, quem cum filia divorcium facere coegit, postremo nupsit Statio Albio Oppianico, qui Melinum ejus virum occiderat. Hic cum intelligeret, Cluentium nondum testamentum fecisse, eoque mortuo bona ejus omnia ad matrem esse ventura, incensus avaritia, veneno cum tollere decrevit. Ea re cognita, duobusque præjudiciis jam probata, primum Scamandri damnatione, cuius in manibus venenum deprehensum fuerat, deinde C. Fabritii, qui Cleopantri, quo Cluentius medico utebatur, servum Diogenem ad venenum dandum spe & præmio sollicitaverat: Oppianicum Cluentius de veneficio accusavit: qui cum damnatus esset, defensor Oppianici L. Quinctius Tribunus pl. quotidianis concionibus rem in invidiam adduxit, cum diceret pecuniam in judicio versatam: & cum incertum esset, ex qua parte esset profecta, populus Romanus non credidit ab Oppianico datam, quia damnatus erat; & errore multorum in falsa crimine Cluentius fuit, cum Oppianicus C. Elio Staleno dc millia HS pro numero judicum, qui corrumperendi essent, dedisset. Quo postea evimine, & Stalenus ipse, & cum eo Bulbus, Gurta, Popillius, alique ejusdem affines culpæ iudices damnari sunt. Annis quinque post damnationem cum Oppianicus in exilio perisset, uxor Sassa moliri cepit insidias filio, quod ejus consilio diceret per M. Asellium quendam viro suo venenum in pane datum; & cum de seruis questione habita, nihil esset repertum, rursus eadem, triennio post, adolescenti Oppianico filia collocata, impulsit eum ad filium